

فصلنامه علمی - تخصصی معارف علوم انسانی و علوم اسلامی

شماره نهم، تابستان ۱۴۰۱، ص ۲۴۲-۲۵۹

نقش حوزه های علمیه در صیانت دین در جوامع اسلامی

سیده حکیمه موسوی^۱

محمد مهدی کریمی نیا^۲

امین مرادی علیعربی^۳

محمد رضا سبزی^۴

چکیده

عنوان این مقاله «نقش حوزه های علمیه در صیانت دین در جوامع اسلامی» است. حوزه علمیه نهاد آموزشی با هدف آموزش علوم دینی است. این نهاد از زمان تأسیس تاکنون تاثیر بسزایی در صیانت دین از انحراف داشته است. حال این سؤال پیش می آید نقش بارز حوزه های علمیه در صیانت از دین چیست؟ این مقاله با ساختاری نو و با استناد به آیات و روایات در پی بررسی نقش حوزه های علمیه بر صیانت دین از انحراف است. بعد از بررسی های انجام شده با روش توصیفی - تحلیلی به بیان مهم ترین نقش حوزه های علمیه در صیانت از دین از انحراف پرداخته است. از آن جایی که دین مجموعه ای سه قسمتی، متشکل از اعتقادات، اخلاق و احکام است و بر این اساس نقش حوزه های علمیه در صیانت از دین را در سه حوزه اعتقادی، اخلاقی و اجرای احکام اسلامی از طریق تفقه در دین، بالا بردن سطح آگاهی مردم در مسائل دینی، پاسخ به شبهات به همراه خرافه زدایی، پرورش فضایل و احیاء کرامت انسانی، ارائه الگوی اخلاقی، ملتزم شدن به احکام و فراهم آوردن زمینه ای جهت اجرای احکام الهی پرداخته است. بیان تاثیرات حوزه علمیه در صیانت دین از انحراف موجب جلب اعتماد اعضاء جامعه به ویژه جوانان می شود که این امر موجب می شود افراد در مواجهه با شبهات برای یافتن پاسخ صحیح و دریافت معارف دینی صحیح به حوزه های علمیه و روحانیت مراجعه کنند.

کلید واژه: حوزه های علمیه، صیانت، صیانت دین، صیانت از اعتقادات، صیانت از اخلاق

۱. سطح سه (کارشناسی ارشد) رشته تفسیر و علوم قرآن، و طلبه سطح چهار، رشته تفسیر تطبیقی، پژوهشگر و معاون پژوهش مدرسه علمیه

حضرت زینب (سلام الله علیها)، شهرستان امیدیه، استان خوزستان، ایران، نویسنده مسئول، salam136892@gmail.com

۲. دارای مدرک سطح چهار (دکتری)، رشته فقه و اصول، از حوزه علمیه قم، و مدرک دکتری رشته «قرآن و علوم»، گرایش «قرآن و حقوق»،

از دانشگاه المصطفی (ص) العالمیه، قم، استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، kariminia@quran.ac.ir

۳. دانش آموخته حوزه علمیه قم در سطح سه (کارشناسی ارشد)، رشته تفسیر و علوم قرآن، اشتغال به سطح چهار (دکتری)، رشته تفسیر و علوم

قرآن، پژوهشگر و استاد دانشگاه معارف اسلامی، moradi.amin2016@gmail.com

۴. دانشجوی سطح چهار (دکتری)، رشته قرآن و مستشرقان، مرکز تخصصی امام علی علیه السلام، قم، ایران، پژوهشگر و فعال فرهنگی،

mohamadrezasabzi950@yahoo.com

عنوان مقاله حاضر «نقش حوزه‌های علمیه در صیانت دین در جوامع اسلامی» است. بی شک حوزه‌های علمیه در طول تاریخ مهم‌ترین پایگاه اسلام در برابر حملات و انحرافات دشمنان بوده است. حوزه‌های علمیه در تلاش است تا شاگردانی را در جهت نشر معارف صحیح دینی تربیت کند. این معارف دینی اعم از اعتقادات اخلاقیات و احکام است که علمای دین بدون دخل و تصرف و مطابق با نیازهای روز جامعه ترویج می‌کنند. اما متأسفانه امروزه دشمن در صدد تضعیف باورهای دینی مردم است و به همین خاطر تبلیغات فراوانی را بر ضد حوزه‌های علمیه انجام می‌دهد تا نگاه مردم جوامع اسلامی را نسبت به حوزه‌های علمیه تغییر دهند و به آن بی‌اعتماد شوند؛ در نتیجه نقش حوزه‌های علمیه در جامعه کم رنگ خواهد شد و آن گاه دین اسلام دچار انحراف خواهد شد و جز نام اسلام، چیزی از آن باقی نخواهد ماند. بنابراین لازم است به نقش مهم حوزه‌های علمیه بپردازیم و مردم را از نقش مهم حوزه در صیانت از دین و انحرافات جوامع اسلامی آگاه کنیم. این مقاله در صدد پاسخ‌گویی به این سوال است «نقش حوزه‌های علمیه در صیانت از دین در جوامع اسلامی در دوران غیبت چیست؟»

از موارد اهمیت پژوهش در این مسئله این است که حوزه علمیه مغز متفکر و قلب تپنده اسلام است. بنابراین برای اینکه حوزه های در انظار جوامع اسلامی با ارزش جلوه کند لازم است مردم را با نقش مهم حوزه علمیه در پاسداری از ارزش های اسلامی و چگونگی فعالیت آن در منع از انحراف در دین بیان شود.

با توجه به اینکه بحث از مسئله نقش حوزه علمیه بحثی است که در چند سال اخیر مطرح شده، و در این زمینه نشست‌های زیادی برگزار شده اما با وجود این بعد از بررسی در سایت‌های مختلف و کتاب‌های زیاد به این مسئله مواجهه شدیم که در این زمینه مقالات و کتاب‌های کمی نگاشته شده است. از جمله این مقالات مقاله «نقش حوزه علمیه در پیشبرد آرمان‌های اسلام» انقلاب نوشته آقای عباسعلی عمید زنجانی (سایت اندیشه قم: مرکز مطالعات و پاسخگویی حوزه علمیه قم. ایشان در این مقاله به نقش حوزه در پیروزی انقلاب اسلامی پرداخته است. مقاله دیگر با عنوان «نقش حوزه انقلابی در بازسازی هویت»، نوشته آقای علی ملکی ایشان در این مقاله به نقش حوزه‌های علمیه در شکل‌دهی هویت ملی پس از انقلاب اسلامی پرداخته‌اند. (سامانه نشریات علمی ایران، سازمان اسناد کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، دوره ۴، شماره ۱۴).

از جمله کتاب‌هایی که در رابطه با نقش حوزه علمیه می‌توان نام برد کتاب «مباحثی در باره حوزه» نوشته آیت الله محمدتقی مصباح یزدی قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۷۵ ش. در این کتاب ایشان به جایگاه و وظایف حوزه و کاستی‌های حوزه علمیه و همچنین به رابطه حوزه و دانشگاه پرداخته و در کتاب دیگر «جامعه و روحانیت مبارز»، نوشته صادق سلیمی بنی و آیت مظفری انتشارات پژوهشکده تحقیقات اسلامی سال ۱۳۹۱ ش.

در این کتاب به معرفی جامعه روحانیت مبارز و بیان مبانی فکری آنان همچنین در رابطه با اهداف و مواضع حوزه علمیه در تحقق انقلاب اسلامی و در جهت تقویت حاکمیت دینی نگاشته شده است.

در این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی با مراجعه به کتب به بیان تأثیرات حوزه علمیه در صیانت دین از انحراف در جوامع اسلامی در سه حوزه اعتقادی، اخلاقی، و عمل به دستورات الهی (احکام) می پردازد.

مفهوم شناسی

حوزه علمیه

مراکز آموزشی علوم دینی در میان شیعیان حوزه علمیه نامیده می شود. این مراکز دارای کارکردهای آموزشی و تربیتی است که از قرون اول اسلامی ایجاد شده است. در مکان هایی مانند مدرسه و مسجد دروس مربوط به اسلام تدریس می شود. به کسانی که در این مراکز درس می خوانند، طلبه می گویند و برخی از طلاب بعد از طی مراحل تحصیلی لباس روحانیت بر تن می کنند. تربیت اخلاقی در کنار امور آموزشی، بخش مهمی از هویت طلبگی را تشکیل می دهد. فقه و اصول مهم ترین محور دروس حوزوی است. حوزه های علمیه زیر نظر مراجع تقلید اداره می شود. وجوهات شرعی و موقوفات از منابع مالی این مراکز است. (اباذری، ۱۳۸۹، ص ۲۵).

برخی با استناد به آیه ۳۹ سوره احزاب، این آیه را مبنای تشکیل حوزه های علمیه می دانند:

«الَّذِينَ يَبُلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ؛

کسانی که پیام های خدا را ابلاغ می کنند و از او می ترسند و از هیچ کس جز خدا بیم ندارند». برخی از علما تفقه در دین به معنای فهم عمیق دین را برگرفته از آیه نفر می دانند.

دین

واژه دین در فرهنگ لغت و نیز در کاربردهای قرآنی به معنای حکم، رسم و عادت، قانون و جزا، حساب، شریعت، طاعت و بندگی، تسلیم و انقیاد، اسلام، روش، رویه، توحید و خدا پرستی و مانند آن آمده است. (اصفهانی،

۱۴۲۳ق.، ص ۳۲۳)

دین، مجموعه عقاید، قوانین و مقرراتی است که هم به اصول بینشی بشر نظر دارد و هم در باره اصول گرایشی وی سخن می گوید و هم اخلاق و شئون زندگی او را زیر پوشش دارد. به عبارت دیگر، دین مجموعه عقاید، اخلاق و قوانین و مقرراتی است که برای فرد و جامعه انسانی و پرورش انسان ها از طریق وحی و عقل در اختیار آنان قرار دارد. (جوادی آملی، ۱۳۹۲ش.، ص ۲۷)

باورهای دینی

باور دینی اعتقاد به واقعیت از جنبه های اساطیری، فراطبیعی، یا معنوی یک دین است. باور دینی متمایز از عمل دینی یا رفتارهای دینی است چنانچه برخی باورمندان به دین آیین مذهبی بجا نمی آورند و برخی از برپا کنندگان

آیین مذهبی باور به دین ندارند. باورهای دینی، از ایده‌هایی منحصر به فرد به دین مشتق شده‌است، اغلب به وجود، ویژگی و پرستش خدا یا خدایان، مداخله الهی در جهان و زندگی انسان، یا توضیحات وظیفه گرا برای ارزش‌ها و شیوه‌هایی بر محور تعالیم مربوط یک رهبر روحانی یا گروه. در مقابل به سایر سیستم‌های اعتقادی، باورهای دینی معمول مدون است (<https://b2n.ir/s22813> . در تاریخ ۱۲ آذر ۱۴۰۰).

اخلاق

اخلاق جمع خلق به معنی سرشت باطنی و ناپیدای انسان است و سرشت و سیرت نیز نامیده می‌شود؛ چنان که «خلق بر صورت ظاهر و دیدنی انسان دلالت دارد. (زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۱، ص ۲۵۷). اخلاق در اصطلاح از دیدگاه جوادی آملی «ملکات نفسانی، و هیئات روحی که باعث می‌شود کارهای زشت یا زیبا، به آسانی از نفس متخلق به اخلاق نشأت گیرد. (جوادی آملی، تفسیر، ۱۳۷۴، ص ۷۷).

نقش حوزه علمیه در صیانت از اعتقادات

شناخت اصیل دین (تفقه در دین)

تفقه در دین مقدمه تبلیغ دین است؛ چنانچه خداوند در آیه ۱۲۲ توبه:

«وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ؛

سزاوار نیست که همه مؤمنان (به جهاد) رهسپار شوند، پس چرا از هر گروهی از ایشان دسته‌ای کوچ نمی‌کنند تا در دین فقیه شوند و هنگامی که به سوی قوم خویش باز گشتند، آنان را بیم دهند تا شاید آنان (از گناه و طغیان) حذر کنند».

به امر تفقه در دین اشاره کرده است و آن را به منظور انذار و تبلیغ ضروری دانسته است. و در آیات دیگر:

«وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لَتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ، (نحل/۴۴)؛

و به سوی تو ذکر (قرآن) را فرو فرستادیم، تا برای مردم آنچه را که برایشان نازل شده روشن بیان کنی و شاید بیاندیشند».

در بیان هدف بعثت انبیاء پس از نزول قرآن و دست یابی به دین صحیح تبیین آن برای امت است. با توجه به جمله:

«العلماءُ وَرَثَةُ الأنبياءِ، (کلینی، ۱۳۹۴ش، ص ۳۲)؛

عالمان دین، وارثان پیامبران هستند».

حوزه‌های علمیه هدفشان چیزی جز هدف انبیاء نیست، زیرا حوزه‌های محل پرورش عالمان؛ عالمانی که وارثان انبیا هستند.

در آیات و روایات به صراحت دین اسلام، را دینی کامل و تامین کننده تمامی نیازهای انسان معرفی می کنند، ولی برای برطرف کردن کامل این نیازها لازم است به یک سری افراد در دین تفقه کند؛ چنانکه ابوالجارود از امام باقر (علیه السلام) نقل می کند:

«إِذَا حَدَّثْتُكُمْ بِشَيْءٍ فَاسْأَلُونِي عَنْ كِتَابِ اللَّهِ، (کلینی، ۱۳۹۴ ش.، ج ۶، ص ۳۹)؛

هنگامی که سخنی برای شما می گویم، (دلیل آن را) از کتاب خدا از من درخواست کنید».

این گونه روایت دلالت بر جامعیت قرآن است، ولی برای یافتن پاسخ از این کتاب آسمانی برای یافتن پاسخ سوالات متعدد در ابعاد گوناگون، لازم است که این کتاب به خوبی شناخته شود. کار حوزه های علمیه - با وجود اینکه پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت (علیهم السلام) قرآن را تفسیر کرده اند - این است که مسائل نو را از متن شریعت استخراج کنند. (علم الهدی، ۱۳۷۹ ش.، ص ۲۸-۲۹).

حفظ منابع اصیل دینی

یکی از وظایف مهم حوزه های علمیه تربیت شاگردانی در جهت حفظ منابع اسلامی است. جدای از قرآن، حفظ احادیث از اهمیت بسیاری برخوردار است. با بررسی اسناد تاریخی می توان به نقش روحانیت در جهت تلاش برای جمع آوری و دسته بندی و استناد بندی احادیث دریافت. افرادی مانند سید محمد مهدی الموسوی الخراسانی، سید رضی، ابو عبدالله محمد بن احمد بن شهریار، شیخ طوسی، شیخ صدوق و دیگران که در حفظ منابع دینی تلاش فراوانی کرده اند. امام راحل این زحمات علما را «جهاد فی سبیل الله» می داند و می فرماید:

«اگر فقهای عزیز نبودند، معلوم نبود امروز چه علمی به عنوان علوم قرآن و اسلام و اهل بیت - علیهم السلام - به خورد توده ها داده بودند. جمع آوری و نگهداری علوم قرآن و اسلام و آثار و احادیث پیامبر بزرگوار و سنت و سیره معصومین - علیهم السلام - و ثبت و تبویب و تنقیح آنان در شرایطی که امکانات بسیار کم بوده است و سلاطین و ستمگران در محو آثار رسالت، همه امکانات خود را به کار می گرفتند، کار آسانی نبوده است که - بحمد الله - امروز نتیجه آن زحمات را در آثار و کتب با برکتی همچون «کتب اربعه» و کتاب های دیگر متقدمین و متأخرین از فقه و فلسفه، ریاضیات و نجوم و اصول و کلام و حدیث و رجال، تفسیر و ادب و عرفان و لغت و تمامی رشته های متنوع علوم مشاهده می کنیم. اگر ما نام این همه زحمت و مرارت را «جهاد فی سبیل الله» نگذاریم، چه باید بگذاریم؟» (موسوی، ۱۳۷۹ ش.، ص ۴۳-۴۴).

حفظ منابع دین نیز مرهون شناخت صحیح و دقیق دین است. برای اینکه افرادی بتوانند این نقش خود - حفظ منابع دینی - را به خوبی ایفا کنند، لازم است آموزش ببینند که حوزه های علمیه آن را بر عهده دارد. در این زمینه نیز حضرت امام خمینی سخنی دارند که می فرمایند:

«در بعد خدمات علمی حوزه های علمیه سخن بسیار است. بحمدالله، حوزه ها از نظر منابع و شیوه های بحث و اجتهاد، غنی و دارای ابتکار است. تصور نمی کنم برای بررسی عمیق همه جانبه علوم اسلامی طریقه ای مناسب تر از شیوه علمای سلف یافت شود. تاریخ بیش از هزار ساله تحقیق و تتبع علمای راستین اسلام گواه بر ادعای ما در راه بارور ساختن نهال مقدس اسلام است. همیشه مستضعفان از کوثر زلال معرفت فقه های بزرگوار سیراب شده اند.» (موسوی، ۱۳۷۹ ش.، ج ۲۱، ص ۲۷۴).

تقویت و آگاهی دینی

رهبر معظم انقلاب اسلامی در این زمینه معتقد هستند که یکی از وظایف روحانیت این است که سطح فکر مردم را در مسایل سیاسی بالا ببرد. برای موفقیت در این کار ابتدا باید خود روحانیت از آگاهی و بینش دینی برخوردار باشد، به گونه ای که با قرآن و اهل بیت (علیهم السلام) انس داشته باشد و در زمینه مسایل دینی اهل تحقیق باشد و در کنار علوم دینی از علوم فلسفی و اجتماعی بهر مند باشد؛ زیرا قرار است برای مردم الگوی شخصیت کامل را معرفی کنند. (دیدار با روحانیون و مبلغان، در آستانه ماه محرم ۱۳۷۰/۰۴/۲۰ ش.).

همچنین حقیقت اسلام ناب که حضرت امام خمینی بر آن تأکید داشته اند، بدون غل و غش و بدون تقلب و بدون کم و زیادی هایی که دست خائن و گنهکار یا غافل و جاهل بوجود آورده اند، به مخاطب برسانیم. این بزرگ ترین امانت الهی است. (دیدار با روحانیون و مبلغان در آستانه ماه مبارک رمضان ۱۳۷۷/۰۹/۲۳ ش.).

«إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا، (نساء / ۵۸)؛

همانا خداوند فرمانتان می دهد که امانتها را به صاحبانش بدهید.»

پاسخ به شبهات

حوزه علمیه در طول تاریخ حیات پر بار خویش پیرو سیره و سنت اهل بیت (علیهم السلام) بوده و همواره پاسخ گوی شبهات به جت رسیدن به حق و حقیقت بوده اند. واکنش روحانیت نسبت به شبهات که از جانب مخالفان و معاندان صورت می گیرد، به گونه ای سریع است که فرصت تاثیرگذاری ستیزه جویان را گرفته است. برخی از این افراد مانند سید جمال الدین اسد آبادی با هجرت به پایگاه های تردید افکنان و شبهه پردازان درصدد پاسخ به آنها بود. افراد دیگر مانند آخوند خراسانی با تربیت شاگردانی حرکت بسیار گسترده ای در این زمینه داشته اند. امروزه شمار زیادی از روحانیون با بهره گیری از تجربه های پیشینیان و برخورداری از شیوه های تحقیق جدید در برابر جبهه های مخالف و معاند اسلام با پاسخ به شبهات بسیاری از تردیدها و ابهامات را برطرف کرده اند. (صاحبی، ۱۳۹۰ ش.، ص ۱۵۹).

چنان که خداوند پیامبر (صلی الله علیه و آله) را بر این عمل دعوت کرده:

«وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصَلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا، (نحل / ۱۲۹)؛

شما هرگز نتوانید میان زنان به عدالت رفتار کنید هر چند راغب و حریص (بر عدل و درستی) باشید، پس به تمام میل خود یکی را بهره مند و آن دیگر را محروم نکنید تا او را معلّق و بلا تکلیف گذارید. و اگر سازش کنید و پرهیزکار باشید همانا خدا بخشنده و مهربان است.»

یا حضرت امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

«اضْرِبُوا بَعْضَ الرَّأْيِ بَبَعْضٍ يَتَوَلَّدُ مِنْهُ الصَّوَابُ (آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۱۵۹، حدیث ۱۵۲۵۹۱)؛
رایزنی کنید تا اندیشه درست متولد شود.»

خرافه زدایی

تبلیغ دین، نباید با تحریف و خرافه بیامیزد. رنگ و لعاب باطل، نیاستی هاله‌ی حق را بیوشاند. افسانه‌گویی، حکایت خوانی، گفتار مشکوک و غیر مستند و غیره، نباید به جای دین به مردم ارایه گردد. این مهم، بویژه در زمان ما که اذهان خردورز اندک نیستند، مهم تر می‌نماید. مبلّغ دین، با آلوده کردن محتوای سخن به افسانه و اساطیر نه تنها از اعتبار سخن خود می‌کاهد و آن را در حد قصه خوانی پیرزنان پایین می‌آورد، بلکه به شأن دیانت نیز صدمه وارد می‌کند و دین حکمت و منطق را مشوش جلوه می‌دهد و زمینه‌های تردید و بدبینی در حقایق بنیادین دیانت را فراهم می‌کند.

مبلّغ دین، نباید جذابیّت سخن را در عجایب و غرایب بداند؛ با احادیث شگفت، بخواهد سخن و نوشته‌ی خود را رنگ و جلا دهد و مستمع را حیرت زده و انگشت به دهان کند. این شگردها، حتی اگر نگاه و گوش مستمع عاقل و نکته سنج امروزین را به خود متوجه کند؛ اما دل او را با سخن مبلغ همراه نخواهد کرد. (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹ش، ج ۲، ص ۱۶۸).

برای مثال، خطیب و واعظ در محافل عزاداری و ذکر مصایب اهل بیت (علیهم السلام) نباید به هر قیمتی سعی کند اشک عزاداران را درآورد؛ زیرا اسلام دینی است که بر محور حق و حقیقت است. بنابراین در هر جایی روحانیت باید براساس حق و حقیقت سخن بگویند. در واقع یک مبلغ دین اسلام علاوه بر اینکه باید سخنش از هرگونه خرفه و تحریف منزّه باشد باید حتی در نحوه عزاداری دقت لازم را داشته باشد و کاری منافی شان انجام ندهد و با موعظه نیکو از اعمال منافی با عزاداری اهل بیت (علیهم السلام) ممانعت کند. و این موارد تنها به زمان عزاداری ختم نمی‌شود، بلکه یک مبلّغ همواره باید در هر امری با خرافه‌گرایی مبارزه کند. در اینجا برای روشن شدن بهتر مطلب به مقوله عزاداری پرداختیم، و گرنه در هر امری باید با خرافه‌گرایی که موجب تزلزل در دین و مانع انتقال صحیح معارف اسلامی به مردم می‌شود باید مبارزه کرد.

حوزه علمیه علاوه بر اینکه باید از شبهات روز مطلع و سریع عمل کند، باید حتی شبهات محتمل را هم حدس بزند و برای آنها برنامه ریزی داشته باشد؛ زیرا اگر این گونه عمل کرد، آنگاه در مقابله با شبهات موفق عمل خواهد کرد.

احیا و دفاع از حریم اسلام

حوزه های علمیه از ابتدای تأسیس تاکنون درصدد پاسخ به شبهات و مبارزه با خرافه گرایی و از طریق آن در صدد حفظ و دفاع از حریم اسلام است. و همواره در هر عصر و زمانی همپای شبهات عصر خود حرکت می کردند. این را با بررسی زندگانی علمای بزرگ مانند شیخ صدوق و سید مرتضی و دیگران می توان مشاهده کرد. این شیوه قرن هاست که در حوزه های علمیه برقرار است، که عالمان اسلام پاسدار عقاید مردم بوده اند و این امر موجب شده که تلاش حوزه های علمیه رواج پیدا کند.

امروزه که با انواع فتنه ها از جانب دشمنان اسلام در جهت ترویج بی دینی و تضعیف اعتقادات مردم هستیم، حوزه های علمیه بیش از پیش خود را موظف و متعهد می داند تا در این دوره سخت نیز از بزرگان اسلامی تأسی کنند و پرچمدار دین خواهی هستند تا از اصول و اعتقادات دین اسلام به ویژه مذهب تشیع در مقابل حمله های دشمن ایستادگی کنند که هر کدام از جامعه روحانیون که دانش آموخته حوزه های علمیه هستند، به نحوی گاه با قلم و گاه با نطق و زبان خود به مقابله با دشمنان اسلام ایستادگی کنند و از حریم اسلام با توسل به اهل بیت (علیهم السلام) مقابله کنند.

این دفاع از اسلام لازم است دانشمندان دینی به علوم روز آشنا باشند، تا با شبهات بیش از اشاعه آنها آشنا شوند و گاهی حتی باید بتوانند شبهات و بدعت هایی که ممکن است از سوی دشمن نشأت بگیرد را پیش بینی کنند تا بتوانند به موقعه و با تلاش و برنامه ریزی از عقاید دینی خود به صورت عقلانی منطقی عمل کنند.

دفاع حوزه های علمیه از دین باید به موقعه و بجا باشد؛ زیرا دفاع از اسلام نوعی غیرت ورزی است چنان که امیرمؤمنان علی (علیه السلام) در این رابطه می فرماید:

«إِنَّ اللَّهَ يَغَارُ لِلْمُؤْمِنِ، فَلْيَغْرُ مَنْ لَا يَغَارُ؛ فَإِنَّهُ مَنكُوسُ الْقَلْبِ، (حر عاملی، بی تا، ج ۲۰، ص ۲۳۷، حدیث ۱۸۵۸۳۷)؛

همانا خداوند نسبت به مؤمن غیرت دارد؛ پس، بی غیرت از خود غیرت نشان دهد؛ زیرا که آدم بی غیرت واژگونه دل (زیبا بیننده زشتی) است.»

پس با توجه به این حدیث باید در دفاع از دین امر به معروف و نهی از منکر، تَوَلَّى و تَبَرَّى، سفارش به حق و صبر، تعلیم و تربیت انجام شود؛ چنان که به هر نوع تعرض به حریم دین صورت بگیرد و حوزه های علمیه اهمال کنند، باورهای دینی افراد جامعه به ویژه جوانان دچار تزلزل خواهد شد. حوزه های علمیه باید همیشه در صحنه

حاضر و با شبهات و تحریفاتی که از سوی دشمنان اسلام صورت می‌گیرد، به صورت منطقی و با دانش و و صبوری درصدد رفع آن باشند.

بنابراین این رسالت احیاءگری و بدعت ستیزی امروزه به عهده حوزه‌های علمیه است که با الگو گیری از امام حسین (علیه السلام) در راه احیای دین از تمام دارایی خود گذشتند، الگوگیری کنند و از هیچ امری در جهت حفظ و احیای دین اسلام دریغ نکنند؛ زیرا دین اسلام اگر در جامعه رواج یابد، موجب احیای جامعه می‌شود. در این رابطه خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ، (انفال / ۲۴)؛

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! دعوت خدا و پیامبر را اجابت کنید هنگامی که شما را به سوی چیزی می‌خواند که شما را حیات می‌بخشد».

نقش حوزه علمیه در ترویج اخلاق اسلامی

اخلاق در دین اسلام به قدر اهمیت دارد که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) از آن به ظرف دین تعبیر می‌کنند. و می‌فرمایند:

«الْخَلْقُ وَعَاءُ الدِّينِ، (محمدی ری شهری، ج ۳، ۱۳۸۵، ص ۴۷۲، ح ۵۲۱۷)؛

اخلاق، ظرف دین است».

تبلیغ و موعظه

تبلیغ و موعظه در اقوام گذشته نیز بوده است که قرآن از آن سخن به میان آورده و می‌فرماید:

«وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ، (نحل / ۳۶)؛

و همانا ما در میان هر امتی پیغمبری فرستادیم که خدای یکتا را پرستید و از بتان و فرعونان دوری کنید».

اما در جامعه اسلامی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در خداوند متعال می‌فرماید:

«كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، (آل عمران / ۱۱۰)؛

شما (مسلمانان حقیقی) نیکوترین امتی هستید که پدیدار گشته‌اید (برای اصلاح بشر، که مردم را) به نیکوکاری امر می‌کنید و از بدکاری باز می‌دارید».

در اینجا برتری امت اسلامی را به دلیل برپا داشتن امر به معروف و نهی از منکر در امر تبلیغ است به گونه‌ای که اگر امت اسلام از مشخصه را از دست دهد دگر بهترین امت نخواهد بود.

اهمیت تبلیغ را نیز می‌توان در سخنان ائمه علیهم السلام نیز جستجو کرد. امام صادق (علیه السلام) دلیل برتری عالم بر عابد را در این می‌داند که عالم تبلیغ می‌کند و عابد فاقد مشخصه تبلیغ است ایشان می‌فرمایند:

«عَالِمٌ يَنْتَفِعُ بِعِلْمِهِ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ أَلْفَ عَابِدٍ» (اصول کافی، ترجمه مصطفوی، ج ۱، ص ۴۰)؛

عالمی که از علمش بهره برد (یا بهره برند) بهتر از هفتاد هزار عابد است».

رهبر معظم انقلاب اسلامی علت بقا انقلاب اسلامی را تبلیغ و موعظه می‌داند و در دیدار با مبلغان اعزامی می‌فرماید:

«اگر قبول کنیم انقلاب یک امر مستمر است، پس باید هماهنگ با آن تبلیغ و ارشاد مستمر کنیم؛ زیرا عدم تداوم تبلیغ باعث خشکی درخت انقلاب خواهد شد.» (دوم تیرماه سال ۱۳۶۱ در دیدار مقام معظم رهبری با مبلغان اعزامی به شهر و روستا).

بنابراین باتوجه به آیات و بیانات بزرگان اسلام از دیگر وظایف مهم حوزه‌های علمیه تربیت مبلغان جهت تبلیغ صحیح دین در امر ترویج اخلاق است. برای اینکه مبلغین در ترویج اخلاق در هنگام تبلیغ موفق عمل کنند لازم است که متخلق به اخلاق و رفتار پسندیده که نشأت گرفته از معنویت درونی او است باشد؛ زیرا سخنی می‌تواند روی مخاطب تأثیر گذارد که ابتدا گوینده او آن سخن به آن عمل کرده باشد سپس به دیگران توصیه کند. زیرا تبلیغ فقط به این صورت نیست گاهی افراد با انجام رفتار مثبت می‌توانند مروج آن باشند. و در این باره خداوند متعال می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿۳۲﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ» (صف/۳ و ۲)؛

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، چرا سخنی می‌گوئید که عمل نمی‌کنید؟! نزد خدا بسیار خشم آور است که سخنی بگوئید که عمل نمی‌کنید».

این آیه بیانگر این است که گفتار باید مؤید رفتار باشد که اگر این گونه نباشد غضب خداوند را به همراه خواهد داشت.

ارائه الگوهای اخلاقی

یکی از راه‌هایی که حوزه علمیه در جهت مقابله با شبهات و در دفاع از دین اسلام می‌تواند بکار گیرد، معرفی الگوهای شایسته در حوزه اخلاق است. این امر از لحاظ عقلی مورد پذیرش است؛ زیرا هر انسانی هنگام مواجهه با مشکل یا عدم آگاهی در رابطه با هر موضوع به سراغ کسانی می‌رود که از آن آگاه یا نسبت به آن امر تخصص دارند. بهره‌گیری از الگو و معرفی آن برای مخاطبان زمانی مؤثر است که خود واعظ یا مبلغ نیز متصف و متخلق به اخلاق الگویی که قرار است معرفی کند باشد؛ به گونه‌ای که خطاهای خود را به حداقل برساند و در اخلاق و رفتار و ویژگی‌های الگوی مورد نظر نیز نمایان شود.

علاوه بر اینکه الگوگیری و تقلید از الگوی شایسته مورد پذیرش عقل است. خداوند متعال نیز در قرآن الگوهای رفتاری را معرفی می‌کند:

«لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا، (سوره احزاب، آیه ۲۱)؛ به یقین برای شما در زندگی پیامبر خدا سرمشق نیکویی بود، برای آن‌ها که امید به رحمت خدا و روز بازپسین دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند».

در این آیه خداوند متعال پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را که حامل وحی و از جنس انسان با وجود اینکه از هرگونه خطل و اشتباه مبرا است به عنوان الگو معرفی می‌کند.

بنابراین اگر در جامعه روحانیت در مسیر تربیت هم خود و هم تربیت افراد جامعه از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت (علیهم السلام) الگو بگیرند، می‌توانند به خوبی در مواجهه با شبهات که از سوی بدخواهان دین اسلام مطرح می‌شوند، برخورد کنند، به گونه‌ای که ابتدا باید آن شبهات را از ذهن خود بیرون رانده و نگذارند که آن شبهات که موجب تضعیف ایمان و اعتقادات دینی می‌شود و ما را از الگویی که خداوند متعال معرفی کرده دور سازند. سپس از این طریق پاسخ‌گوی شبهات باشند تا از این طریق اعتقادات افراد جامعه را تقویت کنند.

پرورش فضایل و احیای کرامت انسانی

انسان در مقایسه دیگر مخلوقات الهی، بیشترین نیاز را به تربیت و خود سازی دارد و بیشترین تربیت و رشد و کمال را می‌پذیرد. (مطهری، ۱۳۷۸ ش، ج ۷، ص ۱۳). حوزه‌های علمیه جزء مراکزی است که می‌تواند برای تربیت و خود سازی و سعادت و کمال انسان برنامه‌هایی را با توجه به آیات و روایات طراحی کند؛ زیرا برای حفظ دین اسلام لازم است صفات و فضائل اخلاقی پرورش یابد تا کرامت انسانی احیا شود. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید:

«وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا، (سوره اسراء: آیه ۷۰)؛

و محققا ما فرزندان آدم را بسیار گرامی داشتیم و آنها را (بر مرکب) در خشکی و دریا سوار کردیم و از هر غذای لذیذ و پاکیزه آنها را روزی دادیم و آنها را بر بسیاری از مخلوقات خود برتری و فضیلت کامل بخشیدیم».

کرامت معنوی و اکتسابی نزد خداست مثل کرامتی که خاص اهل بیت تقواست؛ یعنی کسی از این نو کرامت برخوردار است همه اهل تقوا باشد.

«إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ، (حجرات/۱۳)؛

و گاهی این کرامت در آفرینش انسان است، نظیر: «أَحْسَنَ تَقْوِيمٍ»، (تین/۴).

خداوند بشر را بر تمام مخلوقات حتی فرشتگان برتری داد: «وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا»، (اسراء/۷۰)؛

ولی سوء انتخاب و عمل ناپسند انسان را به پست تر از آن پایین می‌آورد: «كَمَثَلِ الْجَمَارِ»، (جمعه/۵)؛

«كَمَثَلِ الْكُلْبِ»، (اعراف/۱۷۶)؛

« كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ »، (اعراف/۱۷۹)؛

« كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً »، (بقره/۷۴)؛

کرامت و فضیلت انسانی، زمینه‌های رشد و کمال انسان به سوی خدا را فراهم می‌کند. (قرائتی، ۱۳۷۵ ش.، ج ۵، ص ۹۳-۹۴).

اهمیت کرامت انسانی را نیز می‌توان در سخن امیرمؤمنان علی(علیه السلام) نیز درک کرد. ایشان می‌فرمایند:

«مَنْ كَرُمَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ هَانَتْ عَلَيْهِ شَهْوَتُهُ» (رضی، ۱۴۱۴ق.، حکمت ۱۵۵)؛

هر کس برای خودش ارزش قائل باشد، شهوت‌اش نزد او بی‌ارزش می‌شود.

حوزه‌های علمیه با برخورد شایسته که توأم با محبت است با مردم و مخاطبین خود برخورد کنند، می‌توانند در پرورش فضائل اخلاقی و احیای کرامت انسانی در جامعه نقش خوبی را ایفا کنند؛ زیرا اگر در جامعه‌ای کرامت انسانی و فضائل اخلاقی برقرار باشد، در آن جامعه نه خبری از فساد و نه ظلم و ستم است، بلکه جامعه‌ای است که در آن معنویت و همکاری و تعاون برقرار است. از این رو، این کار در حفظ و دفاع از دین تأثیر گذار باشند. ترویج اخلاق حسنه

وظایف حوزه‌های علمیه تربیت انسان‌های متعهد خدمت‌گزار است حوزه‌های علمیه ادامه دهنده مسیر نبوت و امامت‌اند؛ زیرا جانشین انبیا هستند. هرچند که وظایف آن‌ها قابل قیاس با وظایف انبیا نیست، اما در این مسیر قرار دارند. برای این‌که دانش‌آموختگان حوزه‌های علمیه بتوانند این مسیر نبوت را به خوبی ایفا کنند، لازم است که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را الگوی زندگی خود قرار دهند. وظایف پیامبر(صلی الله علیه و آله) را می‌توان از این آیه به دست آورد:

«هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ»، (جمعه/۲)؛

اوست که در میان مردم درس ناخوانده، پیامبری از خودشان مبعوث کرد تا آیات الهی را بر آنان بخواند و آنها را رشد و پرورش داده (از آلودگی شرک و تفرقه پاک سازد) و کتاب آسمانی و حکمت به آنان بیاموزد و همانا پیش از این در انحراف و گمراهی آشکار بودند.

این وظایف از مهم‌ترین وظایف برجسته حوزه‌های علمیه است. حوزه‌های علمیه باید مانند پیامبر شرایط فرهنگی و اخلاقی مردم را مد نظر بگیرند:

«وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ»، (جمعه/۲)؛

و با توجه به آن فعالیت‌هایی را جهت ترویج اخلاق در جامعه بکار گیرند.

نقش و جایگاه حوزه در ترویج اخلاق می تواند تاثیر بسزایی در ارتقاء معنویت در جامعه شود؛ چرا که در هر جامعه ای، افراد آن جامعه از افرادی تبعیت می کنند و رهبری کسی قبول را دارند که از ارزش های اخلاقی برخوردار باشد و به آنها پایبند باشد. پس با این وجود همچنان ارزش های اخلاقی به ویژه در جامعه های مسلمان از اهمیت بالایی برخوردارند. روحانیت برای ترویج ارزش های اخلاقی که به تقویت باورهای دینی می انجامد، باید به صورت عملی اخلاق فردی و اجتماعی را در زندگی خود پیاده کنند. مانند ساده زیستی معنویت زهد این امر موجب جلب اعتماد و اطمینان افراد به روحانیت می شود. آن گاه سخن روحانیت را در رابطه با دعوت مردم به رعایت اخلاق اسلامی و ترویج ارزش های اخلاقی با جان و دل خواهند پذیرفت. ترویج اخلاق به قدر مورد اهمیت است که پیامبر (صلی الله علیه و آله) هدف بعثت را اکمال مکارم اخلاق می داند و می فرماید:

«إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ، (متقی، ۱۴۳۱ق.، حدیث ۴۲۱۷)؛

به راستی که من برای به کمال رساندن مکارم اخلاق مبعوث شده ام.»

نقش حوزه در جاری شدن احکام اسلامی

فراهم آوردن زمینه جهت اجرای احکام اسلامی

احکام اسلامی را خداوند متعال به جهت اداره جامعه در تمامی ابعاد اعتقادی، اجتماعی، اخلاقی و سیاسی وضع کرده است. اگر احکام اسلامی در جامعه اسلامی اجرا شوند، سعادت فرد و جامعه را به دنبال خواهند داشت تحقق این امر از وظایف حوزه های علمیه است.

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

«إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ أَدَّبَ نَبِيَّهُ عَلِيَّ مَحَبَّتَهُ فَقَالَ وَ إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ ثُمَّ فَوَّضَ إِلَيْهِ فَقَالَ عَزَّوَجَلَّ «وَمَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» وَقَالَ عَزَّوَجَلَّ «مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ». قَالَ ثُمَّ قَالَ وَ إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) فَوَّضَ إِلَيَّ عَلِيٌّ (علیه السلام) وَ اتَّيَمَّنَهُ فَسَلَّمْتُمْ وَ جَدَدَ النَّاسِ فَوَ اللَّهُ لِنُحْبِبُّكُمْ أَنْ تَقُولُوا إِذَا قُلْنَا وَ أَنْ تَصْمُتُوا إِذَا صَمْتْنَا وَ نَحْنُ فِيمَا بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ مَا جَعَلَ اللَّهُ لِأَحَدٍ خَيْرًا فِي خِلَافِ أَمْرِنَا، (کلینی، ج ۱، ۱۳۸۷، ص ۲۶۵)؛

خدای عزوجل پیغمبرش را به محبت خود تربیت کرد و سپس فرمود: وَ إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ وَ آن گاه به او واگذار کرد و فرمود: هرچه را پیغمبر برای شما آورد بگیرید؛ و از هرچه منعتان کند باز ایستید (حشر/ ۷). و باز فرمود: کسی که از پیامبر اطاعت کند، خدا را اطاعت کرد (نساء/ ۸۰). سپس امام (علیه السلام) فرمود: «پیغمبر خدا (صلی الله علیه و آله) کار را به علی (علیه السلام) واگذار کرد و او را امین شمرد، شما (شیعیان) تسلیم شدید و آن انکار کردند، به خدا ما شما را دوست داریم که هرگاه بگوییم بگوئید، و هرگاه سکوت کنیم، سکوت کنید، و ما واسطه ای میان شما و خدای عزوجل هستیم، خدا برای هیچ کس در مخالفت امر ما خیری قرار نداده است.»

با تأمل در این روایت بی می بریم که با وجود اینکه حوزه های علمیه دنباله رو راه پیامبران هستند، باید طلابی را تربیت و تأدیب کنند تا به حدی برسند که علاوه بر اینکه خود عامل به احکام اسلامی باشند، دیگران را نیز به گونه ای تربیت کنند که عامل به احکام اسلامی باشند. این امر کمک شایانی به برقراری زمینه جهت اجرای احکام اسلامی خواهد شد.

گاهی طلاب با پذیرش مسئولیت مانند قضاوت و حکم دادن براساس احکام اسلامی، بسیار می توانند در اجرای احکام اسلامی موثر باشند. به تبع آن نظم و امنیت در جامعه برقرار خواهد شد.

التزام به انجام احکام دینی

طلاب برای اینکه بتوانند مروج خوبی برای احکام دینی باشند، لازم است ابتدا خود ملتزم به انجام واجبات و ترک محرّمات باشند و برای این امر لازم و ضروری است که پایه توحید تقویت و نسبت به اهل بیت (علیه السلام) ارادت ویژه داشته باند؛ زیرا تا اعتقاد قلبی به خداوند یکتا و اهل بیت (علیهم السلام) نداشته باشیم، نمی توان نسبت به دستورات الهی و توصیه اهل بیت (علیهم السلام) اهتمام داشت. همانطور که پیامبر در رابطه با هر دستوری که از خداوند متعال به ایشان می رسید، ایشان اولین کسی بودند که امر الهی را امتثال می کردند. به همین خاطر طلاب نیز که رسالت پیامبران (علیهم السلام) را بر عهده دارند، باید همانند پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) خود بیش از دیگران در انجام فرایض الهی پیش قدم باشند. با این کار نور معنویت ایشان بالا می رود و این امر محبوبیت آنها را در نزد دیگران بیشتر خواهد کرد. آن گاه از آنها الگو خواهند گرفت و نسبت به اوامر الهی و انجام احکام الهی ترغیب خواهند شد.

این خود گونه ای از تبلیغ عملی است که افراد با مشاهده افرادی که در اجتماع محبوب هستند از آنها الگو برداری خواهند کرد و این امر به قدری مورد اهمیت است که خداوند نیز در رابطه با کسانی که تبلیغ می کنند توصیه می کند که نسبت به آنچه امر می کنید، خود نیز در انجام آن اهتمام داشته باشید که اگر غیر این باشد، موجب برانگیختن خشم الهی خواهد شد.

«كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ، (صف/۳)؛

این عمل که سخن بگویید و خلاف آن کنید بسیار سخت خدا را به خشم و غضب می آورد».

بنابراین در زمینه ترویج احکام الهی لازم است ابتدا امر کننده به آن خود اهل عمل باشد و سپس با عمل خود دیگران را نیز به این امر ترغیب کند.

امر به معروف و نهی از منکر

این فریضه از واجبات است که می تواند زمینه ای برای ترویج واجبات دیگر شود. در رابطه با اهمیت امر به معروف و نهی از منکر امیر مومنان علی (علیه السلام) می فرماید:

«وَمَا أَعْمَالُ الْبِرِّ كُلُّهَا وَالْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عِنْدَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ إِلَّا كَنْفَتُهُ فِي بَحْرِ لُجِّيٍّ، (نهج البلاغه / حکمت ۳۷۴)؛

یعنی امر به معروف و نهی از منکر، در مقیاس وسیع و عمومی خود، حتی از جهاد بالاتر است؛ چون پایه‌ی دین را محکم می‌کند. اساس جهاد را امر به معروف و نهی از منکر استوار می‌کند».

امر به معروف و نهی از منکر می‌تواند تاثیر قابل توجهی در ترویج و اجرای احکام الهی در جامعه باشد و این را می‌توان از آیه ۴۱ سوره حج دریافت:

«الَّذِينَ إِن مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ، (سوره حج: آیه ۴۱)؛

همان کسانی که هر گاه در زمین به آنها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می‌دارند، و زکات می‌دهند، و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند، و پایان همه کارها از آن خداست».

امر به معروف و نهی از منکر، نقش ارزنده‌ای در اجرای احکام و حدود الهی دارد و پشتوانه محکمی برای تثبیت ارزش‌ها و ریشه‌کنی مفساد اجتماعی است. تجربه نشان می‌دهد که در طول تاریخ پر نشیب و فراز اسلام، هرگاه مسلمانان نسبت به هم احساس مسئولیت می‌کردند و یکدیگر را به اعمال شایسته دعوت نموده، از بدیها باز می‌داشتند، دیگر دستورات الهی نیز ارزش واقعی خود را در متن جامعه پیدا می‌کرد و گناه در جامعه کمتر رخ می‌نمود. به عکس هر گاه امر به معروف و نهی از منکر به صورت دو ارزش فراموش شده در می‌آمد و مورد غفلت یا کم توجهی قرار می‌گرفت، دیگر احکام الهی اسلام از قبیل نماز، روزه، زکات، حج نیز هر روز کم رنگ‌تر و بی‌فروغ‌تر می‌گشت. (شاهرودی، ۱۳۸۳ ش،، ش ۳). حضرت علی (علیه السلام) در این باره می‌فرماید:

«قَوَامُ الشَّرِيعَةِ الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ، (آمدی، ۱۴۱۰ ق،، ۶۸۱۷)؛

قوام و جوهره وجودی شریعت امر به معروف و نهی از منکر است».

بیان فلسفه احکام

ترویج احکام اسلامی از طریق بیان حکمت و فلسفه در جامعه کاری جدید و نو نیست. این روشی است با قدمتی طولانی شاید قدمت آن به اندازه قدمت ادیان الهی باشد؛ زیرا پیام‌آوران ادیان الهی از این روش در جهت شناخت وحی بکار می‌بردند.

فلسفه برخی احکام به آسانی درک می‌شود برخی نیازمند تأمل و تفکر و دانش است. گاهی نیاز به درس‌آموزی از مکتب حاملان وحی و راسخان در علم است.

یا بیان فلسفه احکام موجب حفظ دیانت ظاهری مردم و مصون ماندن از انحرافات و مروجان انحراف، در واقع مبلغان دین با بیان فلسفه احکام نشان دهنده آن است که هیچ فعل و حکم و اراده و سخن الهی بدون حکمت نیست.

اگر بیان فلسفه احکام، مستند باشد فواید فراوانی را به دنبال خواهد داشت. از مهم ترین فواید آن ایجاد انگیزه مضاعف در امتثال احکام و دستورات الهی است. این انگیزه به خاطر این است که معمولاً افراد از فایده عمل خویش آگاه اند و با میل و رغبت بیشتری انجام خواهند داد.

فخر رازی در این باره می نویسد:

«شناخت فلسفه احکام، فایده مهمی است؛ زیرا نفوس بشری به پذیرش احکامی میل دارد که مطابق ملاک های عقلی و عملی است و به عکس، در پذیرش احکامی که تنها تعبدی اند، بی میل است». (فخر رازی، ۱۴۱۸ق، ص ۴۰۵).

آیات قرآن مهم ترین و متقن ترین منبع شناخت فلسفه احکام هستند. در قرآن کریم به دهها آیه برمی خوریم که حکمت افعال و احکام الهی را بیان کرده است؛ مانند:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ، (بقره/۵۹)؛

ای مردم، پرستید خدایی را که آفریننده شما و پیشینیان شماست، باشد که پارسا و منزّه شوید».

در این آیه خداوند متعال با بیان فلسفه اعبدوا ربکم بیان کرده است. یا در آیه:

«يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأُزَوِّجَكُ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا، (سوره احزاب: آیه ۵۹)؛

ای پیغمبر (گرامی) با زنان و دختران خود و زنان مؤمنان بگو که خویشان را به چادر فرو پوشند، که این کار برای اینکه آنها (به عفت و حریت) شناخته شوند تا از تعرض و جسارت (هوس رانان) آزار نکشند، بسیار نزدیکتر است و خدا (در حق خلق) بسیار آمرزنده و مهربان است». فلسفه حجاب زنان را مورد اذیت و آزار بیگانگان می داند و بسیاری آیات دیگر نه در زمینه بیان فلسفه احکام هستند.

استخراج احکام در رابطه با مسائل جدید

یک سری از احکام که در فقه اسلامی از آنها به احکام مستحدثه یاد می شود مسائلی هستند که در زمان پیامبر(ص) نبوده اند و اکنون ایجاد شده اند و افراد در مواجهه با این مسائل احکام مربوط به آن را نمی دانند؛ از این رو به عالمان دین که پرورش یافته حوزه های علمیه هستند مراجعه می کنند. رهبر معظم انقلاب در این باره می فرماید:

«ما امروز در بسیاری از زمینه‌ها احتیاج داریم که وارد میدان اجتهاد شویم و حکم آنها را از اسلام بگیریم.» (بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۷۹/۱۱/۲۷ ش.).

و در جایی دیگر می‌فرمایند:

«امروز خیلی از مسائل وجود دارد که فقه باید تکلیف اینها را معلوم کند، ولی معلوم نکرده است.» (بیانات در دیدار جمعی از نخبگان حوزوی، ۱۳۷۴/۹/۱۳ ش.).

استخراج احکام در رابطه با مسائل جدید مانند شبیه سازی، سلول های بنیادی، معاملات الکترونیکی و بورس لازم و ضروری است؛ این کار حوزه علمیه اثبات می‌کند که دین اسلام دین به روزی است و تنها متعلق به زمان پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیست؛ از این طریق افراد جامعه به ویژه قشر تحصیل کرده متوجه می‌شوند اسلام دینی است که نسبت به همه موضوعات نظریه دارد.

نتیجه

حوزه علمیه که مرکز آموزش علوم دینی است، از اساسی ترین وظایف آن دفاع از دین و باورهای دینی در انحراف است. حوزه علمیه با تربیت افراد متخصص به علوم دینی در مواجهه با شبهات و انحرافات دینی به خوبی عمل کرده‌اند و این امر را با مراجعه به تاریخ و توجه جامعه کنونی که عقاید، افکار، رفتار و اخلاق مسلمانان به ویژه جوانان مسلمان مورد هجوم تبلیغات دشمن قرار گرفته‌اند، نقش حوزه‌های علمیه در صیانت دین از انحراف بیش از پیش نمایان می‌شود. حوزه‌های علمیه با پاسخ به موقعه به شبهات و خرافه زدایی با آگاهی به مردم و بالا بردن بصیرت افراد جامعه به ویژه جوانان و نوجوانان که هدف اصلی دشمنان اسلام هستند؛ می‌توانند نقش موثری در هدایت جوانان به فرامین الهی و سعادت دنیوی و اخروی افراد جامعه ایفا کنند.

منابع

- آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۴۱۰هـ)، غررالحکم، تصحیح مهدی رجایی، قم: دارالکتاب الاسلامی.
- اباذری، عبدالرحیم (۱۳۸۹)، تبارنامه حوزه و روحانیت از صدر اسلام تا پهلوی، قم: انتشارات سلمان فارسی.
- اداره ارتباطات دبیر خانه شورای عالی حوزه های علمیه (۱۳۸۹)، حوزه و روحانیت در آیین‌رهنمودهای مقام معظم رهبری (چاپ اول)، قم: مدرسه عالی دار الشفاء.
- اصفهانی، راغب (۱۴۲۳هـ)، مفردات الفاظ القرآن (چاپ دوم)، قم: ذوی القربی.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۴)، تفسیر موضوعی قرآن کریم: مبادی اخلاق در قرآن (چاپ سوم)، قم: اسراء.
- حر عاملی، محمد بن حسن، تفصیل وسائل الشیعه (بی تا)، ج ۲۰، قم: موسسه آل البیت (علیهم السلام).
- زیبیدی، محمد (۱۴۱۴هـ)، تاج العروس، بیروت: دار الفکر.

- رازی، محمد (۱۴۱۸هـ)، المحصول (چاپ سوم)، بی جا: نشر موسسه الرساله عتیق طه جابر فیاض العلوانی.
- صاحبی، محمد جواد (۱۳۹۰ فروردین)، حوزه علمیه و شبهات دینی، مجله حوزه، ش ۱۵۹.
- طریحی، فخر الدین (۱۴۳۰هـ)، مجمع البحرین (چاپ اول)، قم: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- علم الهدی، منصور (۱۳۷۹)، آشنایی با نظام حوزه و روحانیت، قم: نصایح.
- کلینی، محمد (۱۳۸۷)، اصول کافی (چاپ چهارم)، قم: قائم آل محمد (ص).
- متقی، علی بن حسام الدین (۱۴۳۱هـ)، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، بیروت: دار احیاء التراث العربی).
- موسوی، روح الله خمینی (۱۳۷۹)، صحیفه امام (چاپ دوم)، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۲۹هـ)، بحار الانوار، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۷)، آشنایی با قرآن (چاپ هشتم)، تهران: صدرا.
- قرائتی، محسن (۱۳۷۵)، تفسیر نور (چاپ سیزدهم)، تهران: درسهای از قرآن.
- محمدی ریشه‌ری، محمد (۱۳۸۵)، میزان الحکمه (چاپ هشتم)، ترجمه: حمیدرضا شیخی، قم: دارالحديث.

<https://b2n.ir/s22813>

<http://ensani.ir/fa/article/134692/>

<https://hadith.inoor.ir/fa/hadith/83252/related>